

Francesc-Marc Álvaro presenta la taula rodona sobre Maragall. (Foto: Cristina Sanz)

MARAGALL CÍVIC I POLÍTIC

per Ignasi Moreta

Durant aquest bienni maragallià (cent cinquanta anys del naixement i cent de la mort) es parlarà molt de Joan Maragall (1860-1911). El que no sabem és de quin Maragall es parlarà. Seria un error que parléssim del Maragall mític: el Maragall burgès, el rendista de Sant Gervasi, el ciutadà insubornable, l'espòs exemplar, el pare de família modèlic, el catòlic de missa dominical, l'amic de Torras i Bages, el predicador d'una serenitat pacífica, el poeta de «La vaca cega», el cantor de la sardana, el cristià dels últims versos de «Cant espiritual»... Aquest és el Maragall que ha quedat en l'imaginari col·lectiu, el que tenen al cap les persones mínimament cultes d'aquest país quan evocuen la figura de l'escriptor. És una figura plana, que encarna la bondat personal i el compromís cívic d'una manera modèlica i inofensiva. Encaixa perfectament amb «l'excepcional carrincloneria amb què, de vegades, la cultura catalana

es tracta a si mateixa» (Antoni Mora *dixit*). És un clixé a la fixació del qual ha contribuït certa filologia catalana erudita i filomarxista, enderiada a explicar Maragall com el representant genuí d'una classe burgesa de la qual, si sembla que es distancia, és sempre per a educar-la, no pas per a subvertir-la, perquè l'axioma fonamental, inqüestionable, és el caràcter burgès i conservador de l'escriptor.

Afortunadament, el Maragall real, el que apareix en els seus textos, el que posen de manifest els documents, el que es desprèn d'una recerca científica sobre la seva obra, és molt diferent del Maragall mític. En alguns punts, diametralment oposat. La figura tranquil·la i reposada del mite contrasta amb el volcà en erupció que mostren els escrits, cosa que alguns coetanis, com ara Gaziel, ja van saber veure.

Un sol exemple ens permetrà visualitzar-ho: el que

Francesc-Marc Álvaro, Jordi Pujol i Ignasi Moreta abans d'iniciar la taula rodona. (Fotos: Cristina Sanz)

ens ofereix la lectura del poema «Dimecres de Cendra. A una noia», aplegat a *Visions & cants*:

«No et facis posar cendra, — no et facis posar cendra, / patró de joventut, / que no té res que veure — la mort, la cendra, amb tu. / No entelis amb *mementos* / ton front rosat i pur. // Tu no has pas d'haver esment — de la trista paraula / que diu el sacerdot / girant-se de la taula. // Que aquest color rosat — que duus al front i als llavis / no t'ha sigut donat — per cendrosos agravis, // que t'ha sigut donat, / verge de la sang tendra, / per uns altres esblaims — que no són pols ni cendra.»

El poeta s'adreça a una noia anònima a qui aconsella de no participar en l'acte litúrgic prescrit per al Dimecres de Cendra, acte en què la imposició de la cendra sobre el front dels fidels té per objectiu recordar-los la condició mortal dels seus cossos, cosa que és reforçada per la frase del sacerdot en aquest acte: «*Memento, homo, quia pulvis es, et in pulverem reverteris*» («Recorda, home, que ets pols i en pols et convertiràs»). El poeta diu a la noia que no es deixi imposar cendra sobre les seves carns perquè el color rosat que tenen li ha estat donat per a una altra mena de defalliments.

L'anticlericalisme i l'erotisme hi són explícits: la noia no ha d'escoltar la predicació dels capellans («tu no has pas d'haver esment — de la trista paraula / que diu el sacerdot») i ha de destinar el seu cos a uns «altres esblaims» que aquells als quals la pot conduir el record de la seva condició mortal.

«Dimecres de Cendra. A una noia» ens ofereix una mostra molt clara d'una poesia maragalliana antieclesiàstica i que es manifesta en favor d'una vivència desfermada dels sentits i de la corporalitat. Però no és una mostra aïllada. Sense sortir de *Visions & cants*, poemes com ara «El Mal Caçador», «El Comte Arnau», «A la Mare de Déu de Montserrat» i «Lo diví en el Dijous Sant» estan exactament en aquesta mateixa línia. Com ho està també el «Cant espiritual» si en fem una lectura íntegra, no limitada als versos que acostumen a reproduir els recordatoris de les misses de difunts. És lícit seguir presentant Maragall com un autor de missa dominical, amic del dogmàtic Torras i Bages i del catolicíssim Gaudí? No estem falsejant l'autèntic pensament de l'escriptor quan convidem cardenals i arquebisbes a formar part del Comitè d'Honor de l'Any Maragall?

Ignasi Moreta durant la seva intervenció.

El Maragall intel·lectual

Centrem-nos, però, en el Maragall cívic, el Maragall que intervé en les discussions públiques del seu país.

L'any 1890 Maragall entra a la redacció del «Diario de Barcelona». Dos anys més tard, el 1892, comença a publicar-hi articles de fons. Des d'aleshores i fins al 1911, la tasca de Maragall a la premsa serà important, tot i que amb diverses interrupcions. Els primers articles de Maragall al «Diario de Barcelona» són molt deutors dels hàbits formals de la premsa vuitcentista i conservadora on escriu. El Maragall d'aquells anys es mostra molt crític amb la democràcia parlamentària, el jurat, el feminisme, el sufragi universal... És, si volem etiquetar-lo, l'etapa més «de dretes» del seu articulisme: seria pueril amagar-ho. Maragall s'ha integrat, pel matrimoni i per l'ingrés al «Diario de Barcelona», en l'ordre burgès que tant havia blasmat de jove, i d'aquesta integració surten uns articles d'un to crispat, molt diferent del que ens mostren els poemes coetanis.

Però passen els anys, i el to crispat i reaccionari desapareix dels seus articles. Gabriel Maragall diu molt encertadament que l'escriptor s'ha obert a uns valors morals. Ho podem veure molt clarament en l'evolució que, en pocs anys, té el seu pensament sobre la qüestió obrera. L'any 1890, quan se celebra el primer Primer de Maig, per a Maragall allò és una qüestió purament d'ordre públic. Diu al seu amic Antoni Roura el 2 de maig de 1890: «a mi los treballadors no em fan por, [...] i no em fan por sobretot perquè la "tropa" els farà por a ells.» L'1 de maig de 1906, en canvi, escriu al «Diario de Barcelona» que quan sorgeix un nou moviment el govern no hi ha de veure una simple qüestió

d'ordre públic, ni les classes dirigents han de témer només pels seus interessos i invocar la força pública per defensar-los. Maragall sembla que polemitzi amb si mateix a setze anys de distància.

A través d'articles, discursos i poemes, Maragall va anar consolidant una veu pública cada vegada més lliure i més prestigiada. Això el converteix en el que avui en diem un *intel·lectual*, que és una figura que comença a gestar-se aleshores. L'*intel·lectual* és aquella figura que aprofita el prestigi guanyat en un determinat àmbit cultural per incidir en la vida col·lectiva. Sartre arribarà a dir que l'*intel·lectual* «abusa» del seu prestigi. És el que fa Zola amb el seu cèlebre «J'accuse» en defensa de la veritat i la justícia enfront de la raó d'estat. I és el que fa Maragall en ocasió d'esdeveniments com ara el desastre colonial o la Setmana Tràgica. En el primer cas, critica la mort patriòtica amb un poema —«Oda a Espanya». En el segon, critica la mort penal amb un article —«La ciutat del perdó»— censurat per Prat de la Riba. Aquest segon cas és molt representatiu del paper d'*intel·lectual* que vol adoptar Maragall. L'any 1909 Maragall no té cap tribuna fixa a la premsa: ha decidit que hi escriurà només quan algun fet el commogui i el dugui a dir-hi la seva. Això és el que succeeix amb motiu de la Setmana Tràgica. Quan està prevista l'execució de Ferrer i Guàrdia, Maragall intenta aturar-la amb un article clarament adreçat a canviar el curs dels esdeveniments. Ho mostra clarament la nota amb què envia l'article a «La Veu de Catalunya»: «Amichs de La Veu: me'l voleu posar, aquest altre article? Sempre mercès de son agrahit Maragall.» La iniciativa de fer l'article sorgeix, doncs, de Maragall, que no va escrivint «a dia fix», sinó solament quan un esdeveniment el *crida*. I per això ha de demanar que li «posin» l'article, un «altre article» (perquè sobre el tema havia publicat «¡Ah!, Barcelona...» deu dies abans). I al final de l'article concretava la seva voluntat d'incidència: «al Rei que pot perdonar, als seus Ministres que poden aconsellar-li el perdó, als jutges que poden temperar la justícia amb la pietat: ¡Perdó pels condemnats a mort de Barcelona! ¡Caritat per tots!» El resultat ja el coneixem: els «amichs de La Veu» no li van «posar» l'article, i ni el rei, ni els ministres ni els jutges no van sentir la paraula de Maragall. Ferrer i Guàrdia fou executat.

El pensador polític

Hi ha en l'obra de Maragall un text d'una gran importància per a entendre la manera que tenia d'enfocar la qüestió nacional. Em refereixo a una «Salutació» impartida el 3 de febrer de 1901 a l'Ateneu Barcelonès, en

una vetllada de l'agrupació «Art i pàtria». Permetin-me que en faci una citació *in extenso*:

«Art, entenc que voleu dir que enlairareu els cors vers Déu; Pàtria, que pendreu embranzida des de la terra que us manté i de la que sou formats; que l'estimareu i defensareu com cosa vostra, com condició essencial del vostre ésser; perquè sense ella vosaltres no seríeu vosaltres mateixos, sinó quelcom desarrelat que voleiria sense nord per les regions dels llimbs, sense trobar la terra ferma que us cal per a pendre embranzida cap al cel.

»El sentiment de Pàtria us farà forts; el sentiment artístic us farà purs. Així us veig jo. Veig avançar una generació d'homes que perquè seran forts no coneixeran l'odi ni el sarcasme, sinó que faran via aterrant alegrement i indulgentment tot el que els destorbi, i obrint sense recel els braços amorosos a tot el que els avinga: i perquè seran purs se sentiran lliures de les concupiscències que esclavitzen, i així trobaran lleugera tota ascensió.

»Ascendir, ascendir, amics meus! Terra sou, no la renegueu; mes espiritualitzeu-la, feu-la anar tornant cel. Per l'Art i per la Pàtria. Excelsior!»

Aquest text té un gran interès per molts motius, però m'agradaria centrar-me en un de concret: la pàtria, per a Maragall, són les arrels, el punt de partida, no pas el punt d'arribada. L'escriptor diu molt clarament que l'home ve de la terra, que *és* terra. Hi ha molts textos de Maragall en què es parla de l'home com a «sentit de la Terra», una formulació que deu a Nietzsche. L'home ve de la terra i no l'ha de renegar. Ho diu explícitament: «Terra sou, no la renegueu.» Ara bé: l'ideal polític de Maragall no s'acaba aquí. El pensador no vol que l'home s'emmiri en aquesta terra, no aposta per una contemplació narcisista d'aquesta terra. Maragall és molt lluny del cofoisme del «Som i serem gent catalana» guimeranià. Continuem la citació: «Terra sou, no la renegueu; mes espiritualitzeu-la, feu-la anar tornant cel. Per l'Art i per la Pàtria. Excelsior!» Què vol dir que hem d'*espiritualitzar* la terra? Què vol dir *excelsior*? Hem de recórrer a altres textos maragallians, perquè l'escriptor té un pensament molt elaborat sobre aquesta temàtica. Espiritualitzar no vol dir, en Maragall, descorporalitzar. Al contrari: Maragall critica de manera gairebé obsessiva una concepció de l'espiritualitat que consisteix a renegar de la corporalitat, del temps, de la terra, de la nostra condició humana i sensual. L'espiritualitat maragalliana no és espiritualista —si em permeten el joc de paraules—, sinó eminentment materialista. Recordem el que hem llegit: «Terra sou:

no la renegueu.» Renegar el punt de partida, el caràcter corporal, terrestre, és el que feia un cert catolicisme coetani de Maragall, i és el que Maragall no suporta. És el que el poeta denuncia a «Dimecres de Cendra. A una noia», a «El Comte Arnau» i al «Cant espiritual». Però no renegar d'aquest punt de partida no vol dir renunciar a l'espiritualitat. Aquest punt de partida s'ha d'*espiritualitzar*. Maragall parla sovint de la contínua espiritualització de la matèria, molts cops recurrent al terme *excelsior*, que vol dir «més amunt». Això implica dotar la vida de sentit, de finalitat. La pàtria no és una finalitat en si mateixa: és un punt de partida per a l'*excelsior*, per a la purificació, per al transcendiment. Un transcendiment que no s'aconsegueix per negació de la matèria, sinó al contrari, per l'ús de la matèria en totes les seves possibilitats. Ho explica molt bé amb la metàfora de la gota d'aigua: la gota ascendeix amb esforç per evaporació, es converteix en núvol, alimenta els rius, omple el mar, i de nou tornarà a evaporar-se, convertir-se en núvol, etc. Aquesta acció, aquest dinamisme, són bons: la gota és bona no pas contemplant-se a si mateixa embadalida, sinó actuant, transformant-se, vivint amb esforç el que ha de viure.

Això ens pot permetre comprendre les paraules que Maragall adreça a Catalunya i a Barcelona després de la Setmana Tràgica: «Catalunya, Barcelona, has de patir molt, si vols salvar-te. Has d'acceptar les bombes, i el dol, i el robo, i l'incendi: la guerra, la pobresa, la humiliació, i les llàgrimes, moltes llàgrimes; fins que del fons del teu sanglotar salti la guspira que t'abrandi el cor en un amor qualsevulla [...]. Qui no pateix, no pot dir ben bé que estimi; i, ¡ai d'aquell que pateix sense l'amor! Cerca l'amor en ton dolor, ¡ah!, Barcelona —i qui no vulgui ésser en això, que se'n vagi.»

Un altre gran text teòric sobre aquesta temàtica és «Entenem-nos», publicat a «La Veu de Catalunya» l'any 1906. Maragall hi polemítza amb les veus que reclamaven als artistes i escriptors catalans una renúncia als signes visibles de catalanitat per tal de ser més universals: Maragall ho rebutja amb tres exemples d'artistes europeus que han arribat a aquesta consideració essent ben nacionals —Ibsen, Wagner i Tolstoi—, i hi afegeix com a model el poble anglès en general —que «no han anat a ésser mundials, sinó que han fet que lo seu fos lo mundial»—; aquests exemples li permeten sentenciar: «Enfortint la pròpia nacionalitat s'arriba a la mundialitat; però d'una vaga mundialitat, abstracta, mai s'ha arribat ni s'arribarà a fer-ne cap nació.» La pàtria és, doncs, sempre en Maragall el punt de partida, la dada inicial: no es pot construir res sense una

base concreta, sense una terra de la qual partir. Per arribar a l'universal no es pot renunciar a la catalanitat, una catalanitat entesa, però, com a punt de partida, no pas com a punt d'arribada.

Quina és la pàtria de Maragall? En diversos textos, l'escriptor critica una concepció progressiva del terme *pàtria*, el que Maragall en diu «la teoria de la pàtria gran i la pàtria xica», que consistiria a postular l'existència d'una gradació entre el sentiment europeu i el sentiment casolà, passant pel sentiment espanyol, català i barceloní. Maragall critica aquesta teoria perquè en aquesta gradació sentimental creu que hi ha un «moment de pàtria», i aquest «moment» té com a signe la llengua permanentment estesa en un territori.

Amb això ens situem ja clarament en un horitzó català. L'ús de la llengua pròpia serà irrenunciable per a Maragall, i per això polemitzarà amb l'Unamuno que pretenia que els catalans catalanitzessin Espanya en castellà recordant-li les seves pròpies paraules: «*La sangre de mi espíritu es mi lengua / y mi patria es allí donde resuene.*»

Naturalment, si un escriptor català lliga els conceptes de pàtria i llengua es veurà empès a reflexionar sobre les relacions entre Catalunya i Espanya. I a Maragall, certament, aquestes relacions li van interessar molt. Maragall viu la temptació independentista: parla en alguna ocasió de tallar els lligams amb «la Morta», i «la Morta» —no cal dubtar-ne— és Espanya. Una mort que en alguns casos Maragall assimila amb un simple son, com quan escriu l'any 1900:

«*España duerme, duerme hace mucho tiempo. A veces parece que no, porque se mueve; pero se mueve inconscientemente dentro de un sopor pesado, invencible como el que a menudo precede a la muerte.*

«*Duerme el pueblo recostado en su historia, duermen los políticos en un sonambulismo agitado por voces incoherentes, duerme la opinión torpemente hipnotizada en esas voces vanas, y duermen todas las fuerzas e institutos nacionales, ¡todos! Sólo que algunos despiertan violenta y momentáneamente en las grandes crisis, y sus hombres van, en cumplimiento de un deber que para ellos es primordial, a derramar su sangre por los demás, pero a derramarla estérilmente en la fatalidad de un hecho del que ya nadie tiene la culpa. Y esos hombres, al caer, dan algunos grandes gritos de vida, únicas voces de despiertos en un pueblo de dormidos.*»

És el son d'Espanya, el seu caràcter fúnebre, la seva falta de vida (recordem l'«Oda a Espanya»: «i eren tes festes — els funerals / ¡oh trista Espanya!»), allò que dóna ales a la temptació independentista. Probablement, però, no passa de temptació: l'any 1897 va redac-

tar un article titulat precisament «La independència de Catalunya», però no el va arribar a publicar. I si l'any 1898 s'acomiadava d'Espanya amb el cèlebre «Adéu Espanya», no és menys cert que en el poema s'hi havia adreçat com un fill a la seva mare («Escolta, Espanya, — la veu d'un fill»). El catalanisme de Maragall preveu gairebé sempre la interrelació amb un marc més ampli. Un marc que, en alguns textos, és occità (Maragall parla del «reialme pirinenc»), però que més freqüentment encara serà ibèric: a partir de 1905, Maragall reflexionarà a fons sobre l'«ideal ibèric», que consisteix en una federació de pobles ibèrics que inclogui Portugal. Per això, a partir precisament de 1905, Maragall s'interessarà per la cultura portuguesa (llegirà autors portuguesos i en portuguès de manera habitual a partir d'aleshores). La federació ibèrica proposada per Maragall inclou tres pobles, lligats a la llengua i a la geografia: el català (mediterrani), el castellà (central) i el portuguès (atlàntic).

Cent anys més tard

Han passat cent anys des de la mort de Maragall. Cent anys sense l'home, però no pas sense els textos. I els textos continuen parlant-nos, interpel·lant-nos, il·luminant-nos. Recordo que fa uns cinc anys, mentre es discutia la inclusió de la menció dels drets històrics al nou estatut, jo estava buidant els articles de Maragall amb vista a la meua tesi i em vaig trobar amb un text de l'any 1900, «Bibliografia regionalista», que parlava exactament dels mateixos problemes que discutíem aleshores. Escrivia Maragall: «*Porque dentro de un plan de medidas descentralizadoras que lleguen hasta la autonomía regional si se quiere, es fundamental distinguir que la descentralización sea una progresiva, pero mera delegación de funciones del Estado, o que sea, al contrario, el reconocimiento de una substancialidad de derecho, anterior, y en cierto modo superior al Estado mismo, el cual en este segundo caso sólo subsiste merced a las necesarias renunciaciones de las regiones para constituirlo.*» És a dir: Maragall distingia entre una descentralització que emana de les concessions d'un Estat erigit en única font de dret, i una descentralització fruit del reconeixement d'una substancialitat de dret anterior a l'Estat, i on aquest és fruit de les renunciacions de les nacions. Naturalment, Maragall es posicionava en favor de la segona opció. Com veuen, més de cent anys després ens hem trobat discutint exactament sobre les mateixes coses. Potser és perquè els clàssics són sempre vàlids encara que canviïn els contextos, o potser —ai!— és que els contextos han canviat poc en aquest punt.